

ZNANSTVENI KOLOKVIJ »JUGOSLOVANSKO-ITALIJSKI ODNOSI V ISTRI V XIX. IN XX. STOLETJU«

Pazin, 26.—27. septembra 1991

Kljub nevzdržnim političnim razmeram na Hrvaškem se je v dneh od 26. do 27. septembra 1991 v Pazinu redno izteklo XXII. znanstveni zbor Pazinski memorial, ki ga že več kot dve desetletji organizira »Katedra čakavskog sabora«. Zbrani predavatelji in številna publika so se letos posvetili jugoslovansko-italijanskim odnosom v Istri v 19. in 20. stoletju.

Simpozij se je začel z izredno posrečenim življenjskim pričevanjem mons. Josipa Pavličića, reško-senjskega nadškofa v pokoju, ki se je rodil v Srblijanih pri Pazinu leta 1914. Pavličić je svoje spomine obarval kot etnološko pripoved s prikazom razmer v Istri v začetku stoletja ter z vpletanjem dogodkov iz lastnega življenja v pripoved. Vsaka istrska hiša je imela štirno, jedli so koruzni kruh; osla, ki je lahko v sušnih obdobjih prenesel tudi do 100 litrov vode, so imeli le bolj bogati; mati, ki je skrbela sama za sedem otrok, je bila nepismena in je dobila za dninarsko delo 1 krono na žornado. Mons. Pavličić je hodil v italijansko šolo v Beramu, kjer ga je učil narodnjak Marko Zlatič, ki mu je tudi dopovedal, da se časovne enote merijo tudi drugače kot po letnih časih in svetnikih. Po ustaljenih poteh se je monsignor odpravil v goriško pripravnico Alojzijevišče, kjer je bil prefekt Joško Bratuž. Vse življenje je tam potekalo v slovenščini, le pouk je bil v italijanščini, vodili sta ga Marija Makuc in Neda Podgornik. Hrvaški učenci so šli po pripravnici v Koper. Bilo jih je 100—120, in sicer iz treh škofij: tržaške, koprške in poreške. Dve uri tedensko so se vsi učili hrvaščine. Pavličić je bil tam 8 let, ko je leta 1934 maturiral. Prosil je tržaškega škofa Alojzija Fogarja za podporo, vendar so Fogarja leta 1936 poslali v Rim, via del Risorgimento II. piano. Sam škof je svoj položaj komentiral z rekom »mi hanno fatto vescovo di patatracc« (Patrasso). Pavličić je lahko šel v goriško semenišče, kjer je po smrti Frančiška Sedeja nastopil škofovsko mesto Sirotti (Sirotić iz Bal v Istri), ki ni poznal slovenščine. Tam je bilo veliko slovenskih intelektualcev, izstopali pa so trije bratje Bratuž. Po Sirottiju je prišel iz Carigrada škof Margotti, ki je uvedel strog red, saj so morali semeniščniki nositi predpisana oblačila po rimskem običaju: kratke hlače, talar, roketo, pelerino in bireto. Leta 1938 je Pavličić postal duhovnik in je prvič maševal pri sv. Antonu Novem v Trstu z Božom Milanovićem, velikim hrvaškim rodoljubom. Bil je župnik v Grobniku in Gologoric. Leta 1941 je k njemu prišel Marjan Tavčar, ki ga je poslal ljubljanski škof Rožman, da bi se skril pred Nemci. Leta 1945 je Pavličića tržaški škof Santin imenoval za ekonomista semenišča v Pazinu, kjer je direktoroval mons. Jurca. V najhujših letih so uspeli dvigniti število študentov na 340. Po Viktorju Buriču je Pavličić postal leta 1974 drugi reško-senjski nadškof (do leta 1990). V ta škofija ima 11.000 km² in sega od slovenske meje do Knina. V času škofovanja je v zaledju Ogulina in Gospića spet usposobil nad 300 cerkva, ki so bile porušene v drugi svetovni vojni. Z Božom Milanovićem, ki je vodil odbor duhovnikov sv. Pavla za Istro, je sodeloval pri sestavi župniške narodnostne statistike glede mešanih krajev, ki je šla kot priloga memoranduma v roke komisiji mirovne konference s prošnjo, naj se Istra ne deli. Proti tem podatkom, ki so jih zbrali iz škofijskih šematizmov, je zelo ostro nastopal poreško-puljski škof Radossi, vendar je prav njihovo zavzemanje prodrlo pri zaveznikih. Pričevanje Josipa Pavličića je bilo za vse pravo odkritje in nenadomestljiv vir za sodobno zgodovino Istre.

Ob odsotnosti dr. Dragovana Šepića, staroste istrskih zgodovinarjev, je o začetkih organiziranega iredentizma v Istri in na kvarnerskih otokih spregovoril dr. Petar Strčić, ki je ta pojav postavil v 60. leta 19. stoletja. Avtor je sicer opozoril na večplastnost in na različne cilje predvsem jadranskega iredentizma, ki se je v naslednjih desetletjih od Mazzinija preko Cavourja do Karla Alberta razvil v agresivno zaokroženje tudi neitalijanskih pokrajin. Vse bolj se ustvarja vtis, da je Istra že Italija, ne le na mizah generalštaba, ampak tudi v znanosti. Geostrateško je te teorije obdelal že P. Valussi, kasneje pa Imbriani, ki je nove nacionalne države na Balkanu po letu 1875 potiskal k Egejskemu morju. Strčić je v svoj pregled strnil še notranje politične prilike v kraljevini Italiji ter mednarodne dogovore v drugi polovici 19. stoletja, ki državi niso dovoljevale eksplicitnega iredentizma. Avtor je opozoril še na delo istrskih emigrantov v Italiji, kjer sta C. Combi in Giovanni Quarantotto zagovarjala agresivno politiko. Strčić je svoje predavanje zaokrožil do 70. let 19. stoletja, ko je italijanski iredentizem prešel v novo fazo definiranja nasprotnika, to je, ne več v asimilaciji Slovencev in Hrvatov, temveč v njihovi nasilni denacionalizaciji.

Dr. Branko Marušić je prikazal italijansko-slovenske odnose na Primorskem od leta 1848 do leta 1918, in sicer na dveh nivojih, na splošnem in lokalnem. Avtor je v krajšem uvodu prikazal razmere od ustanovitve italijanske kraljevine leta 1861 naprej. Beneška Slovenija je ostajala izven avstrijskih meja, vendar so bile etnične

meje povsem jasne. Marušič je obravnaval tudi nekatera vprašanja asimilacije, ki je po njegovem mnenju dosegla višek od začetka 90. let prejšnjega stoletja. Razlika med etničnim in volilnim seštevkom je bila rezultat skrajno premišljene volilne zakonodaje. Italijanski intelektualci so bodočnost Primorske uokvirjali v kraljevini Italiji, Henrik Tuma pa v bodoči podonavski federaciji. Avtor je tudi nakazal ciklične poti italijanskega osvajanja našega prostora, ki so se pojavljale približno vsakih 50 let od leta 1866 naprej. Istrska avtonomija ter nekatere neposrečene izjave italijanske diplomacije dajejo misliti, da se za nekatere ta cikel še ni povsem iztekel.

Miroslav Bertoša je v svojem referatu spregovoril o Tomasu Lucianiju ter skušal drobce iz življenja tega istrskega iredentista strniti v portret. Avtor je njegovo življenje in delo strukturiral v tri jasna obdobja. Prvo je istrsko obdobje, ko je T. Luciani zbiral v Istri gradivo za zgodovino ter sodeloval s P. Kandlerjem. Drugo obdobje pogojuje bivanje v Milanu in Bologni, kjer je veliko pisal v italijanske časopise in agitiral za vključitev Istre v Italijo. V letih 1861—1866 je bil Luciani duša emigrantskega gibanja v kraljevini ter glavni propagator zamisli, da mora Italija z vojaško akcijo osvojiti Istro. Po letu 1867 se, tudi zaradi nove usmeritve italijanske zunanje politike, začenja tretje obdobje Lucianijevega življenja. Po političnem porazu se je preselil v Benetke in se posvetil znanosti oz. izdajanju virov, ki jih je študiral v Beneškem arhivu kot plačan arhivist. Lucianijevo delo na področju izdajanja virov so kasneje povzeli vsi istrski zgodovinarji. Bertoša je v zaključkih ugotovil, da je zadnje Lucianijevo obdobje najbolj plodno ter da je njegovo delo temelj vse italijanske historiografije za Istro.

B. Gombač je na svojstven način prikazal tržaško politično stvarnost skozi ocene italijanske historiografije. Bistvena ločnica je tekla med objektivnim zgodovinopisjem Kandlerja in Vivanteja ter med pristranskim podajanjem s strani A. Tamara.

G. Crnković je pripravil pregled demografskih sprememb v Opatiji v 19. stoletju. Te spremembe so vezane predvsem na uvajanje novodobnega turizma. Ta dejavnost privablja v istrsko Liburnijo približno 300 oseb letno. Ta novi val (18 % iz Kranjske) povsem spremeni demografsko in nacionalno sestavo v teh krajih. Spreminjajo se tudi tradicionalne dejavnosti prebivalstva. Ribišтво in pastirstvo se umikata novim dejavnostim in tudi hrvaškega prebivalstva je od leta 1888 do leta 1910 že 25 % manj. Božo Jakovljević je govoril o Buzetščini v 19. stoletju. D. Munić pa o Mihaelu Niketiću Jansinkem ter o vzhodnoistrskih statutih.

Anton Giron je spregovoril o razmejitvi med Italijo in Jugoslavijo po prvi svetovni vojni. Predavanje je bilo zamišljeno kot uvod v širšo obravnavo problema, vendar sta predavanji Budislava Vukasa in Maria Mikolića odpadli.

Gloria Rabac Conđrić je spregovorila o Istri v delih Fulvia Tumizze. Analiza njegovih zgodnjih del kaže, da se avtor ni mogel nikdar otresti nostalgije do rojstnega kraja in do lastne dežele. Vera Glavinić je predstavila istrsko književnost v italijanskih prevodih. O Istri obstaja bogata bibliografija v hrvaškem, slovenskem in italijanskem jeziku. Za Italijane je bila Istra le obrobni problem in le obmejna literatura, ki se ni mogla nikdar prav zares izveči iz svoje provincialnosti. Glavinićeva je tudi ugotovila, da kontinuitete med temi književnostmi v treh jezikih ni ter da je fašizem v mnogočem uničil nastajajočo istrsko literaturo.

Jakov Jelinčić je podal nekaj podatkov o italijansko-jugoslovanskih odnosih med obema vojnama iz zornega kota arhivista. Avtor je priznal večjo narodno osveščenost istrskih Slovencev predvsem v Marezigah, Dekanih ter nekaterih drugih krajih. Tudi občina Oprtalj ima veliko Slovencev in tja prihaja mnogo slovenskih časopisov. Arhivski fond prefektore Istre v Puli kaže na to, da se je antifašizem v Istri res uvažal iz močnih slovenskih središč v Julijski Krajini.

Celotna prireditev, ki je potekala v Spominskem domu kulture, je bila pod mučnim vtisom agresije na Hrvaško. Kljub temu so pridni organizatorji predstavili ob vsem drugem še 1. zvezek »Vijesnika« Istrskega arhiva, ki ga je komentiral akademik dr. B. Fučić. XXII. Pazinski memorial ni dosegel ravni prejšnjih let, nesebično razdajanje organizatorjev ni moglo preseči splošnega stanja negotovosti, v katerem so se mnogi upravičeno odločili za drugačen prispevek k sodobni zgodovini Hrvaške.

Boris Gombač